

İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üzrə ilk beynəlxalq konfrans

İnsan hüquqları üzrə BMT-nin təşəbbüsü ilə ilk beynəlxalq konfrans 22 aprel-13 may 1968-ci ildə Tehran şəhərində keçirilmişdir. İnsan hüquqları Ümumi Bəyannaməsinin qəbul olunduğu vaxtdan keçmiş 20 il ərzində görülmüş işləri nəzərdən keçirmək və gələcəyə proqram hazırlamaq üçün toplaşmış bu konfransın qəbul etdiyi çağırışda beynəlxalq birlik üzvlərinin hamının irqi, cinsi, dil, din əlamətlərinə, siyasi və digər baxışlara görə ayrışdırılıya yol vermədən, insan hüquqları və əsas azadlıqlara hörmətlə riayət olunması və həvəsləndirilməsinə dair öhdəliklərinin yerinə yetirilməsinin zəruriliyini bəyan etmişdir.

Çağırışda bəyan olunmuşdur ki, insan hüquqları Ümumi Bəyannaməsi dünya xalqlarının hər insanın ayrılmaz və sarsılmaz hüquqlarına dair ümumi razılıqlarını əks etdirir. Mülki və siyasi hüquqlar haqqında, həmçinin iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktlar, BMT, xüsusiləşdirilmiş müəssisələr və regional hökumətlərarası təşkilatlar çərçivəsində insan hüquqları sahəsində qəbul olunmuş digər konvensiya və bəyannamələr, yeni beynəlxalq prinsiplər və öhdəliklər müəyyən etmişlər və onlara bütün dövrlərdə riayət etməlidirlər.

Konfrans dünya birliyinin diqqətini apartheid qarşı mübarizənin qanuni hesab edərək bunun üçün mümkün olan bütün vasitələrdən istifadəni zəruri hesab etmiş, irqi diskriminasiyaya qarşı mübarizəni bəşəriyyət qarşısında həm beynəlxalq, həm də milli səviyyədə duran təcizəlməz vəzifələrdən biri kimi irəli sürmüşdür.

Bütövlükdə Tehran Konfransının qəbul etdiyi Çağırış mütəxəssislər və tədqiqatçılar tərəfindən insanın əsas hüquq və azadlıqlarının kütləvi və kobudcasına pozulmasının qarşısının alınmasına yönələn hərəkət proqramı kimi qiymətləndirilmişdir.

İnsan hüquqları üzrə ikinci Beynəlxalq (ümumdünya) konfrans BMT-nin qərarına əsasən 1993-cü ildə Vyanada keçirilmişdir. Konfransın məqsədlərindən biri insan hüquqları sahəsində BMT fəaliyyətinin metodları və mexanizmlərinin səmərəliliyinə qiymət vermək və bu fəaliyyətin yaxşılaşdırılmasına dair konkret təkliflər işləməkdən ibarət idi. Təhlillər göstərir ki, Vyana konfransının hazırlanması və keçirilməsi mürəkkəb mübarizə şəraitində keçərək iki müxtəlif yanaşmanı üzə çıxarmışdır. Birinci yanaşma insan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamə və insan hüquqları haqqında

Paktlarda əks olunmuş insan hüquqlarının universal xarakterinin tanınması və onlara riayət olunmasına BMT çərçivəsində mövcud olan nəzarət mexanizmlərinin gücləndirilməsi zərurətindən ibarət idi. Bu yanaşmanı ABŞ, Rusiya, Kanada, Avropa ölkələri müdafiə edirdilər. İkinci mövqe isə inkişafda olan, xüsusilə də Asiya regionunu təmsil edən ölkələr tərəfindən müdafiə olunurdu. Onların konsepsiyası insan hüquqlarının universal xarakterini şübhə altına alaraq hər bir dövlətin ayrı-ayrılıqda regional spesifikasiyasına, milli, tarixi və mədəni xüsusiyyətlərinə üstünlük verirdi.

Bütün bunlara baxmayaraq konfransda ümumi razılıq əsasında dövlətlərin insan hüquqları məsələlərinə dair ümumi yanaşmasını əks etdirən Vyana bəyannaməsi və hərəkət proqramının qəbul olunması mümkün olmuşdur. Bu sənəddə qeyd edilirdi ki, insanın bütün hüquqları universal, ayrılmaz, qarşılıqlı asılı və qarşılıqlı əlaqəlidir. Beynəlxalq birlik insan hüquqlarına global, ədalət və bərabər əsasda, eyni münasibət və diqqətlə yanaşmalıdır. Milli və regional spesifikasiyanın, müxtəlif tarixi, mədəni və dini xüsusiyyətlərin əhəmiyyətinin nəzərə alınması zəruri olsa da, dövlətlər siyasi, iqtisadi və mədəni sistemlərdən asılı olmayaraq bütün insan hüquqları və əsas azadlıqların müdafiə edilməsi və həvəsləndirilməsi öhdəliyini daşıyırlar.

İnsan hüquqları üzrə Ümumdünya Konfransında qəbul olunmuş sənəddə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı sistemi çərçivəsində insan hüquqları sahəsində fəaliyyətin əlaqələndirilməsinin gücləndirilməsi, BMT-nin insan hüquqları üzrə Mərkəzinin möhkəmləndirilməsi, insan hüquqlarının inkişafı, bu sahədə əməkdaşlıq, insan hüquqları məsələləri üzrə təhsil, onların həyata keçirilməsi və bunun müşahidəsi metodları, konfrans-

dan sonra atılacaq addımlar və s. məsələlər öz əksini tapmış, onlara dair mühüm qərarlar qəbul edilmişdir. Onlara həmçinin BMT Baş Məclisinin bütün insan hüquqlarını müdafiə etmək və həvəsləndirmək məqsədilə BMT-nin insan hüquqları üzrə Ali Komissarı vəzifəsinin təsis edilməsi barədə təklifi də daxil edilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu vəzifə Baş Məclisin 20 dekabr 1993-cü il tarixli 48-141 sayılı "Bütün insan hüquqlarının müdafiəsi və həvəsləndirilməsi üzrə Ali komissar" başlığı altında Qətnaməsi ilə təsis olunmuşdur. V.A.Kartaşkin insan hüquqlarına aid olan beynəlxalq sənədləri üç qrupa bölür. Birinci qrupa əsasən sülh şəraitində insan hüquqları sahəsində prinsip və normaları özündə əks etdirən beynəlxalq sənədlər daxil edilir ki, onlara da insan hüquqları Ümumi Bəyannaməsi, insan hüquqları haqqında Beynəlxalq Paktlar və s. aid edilir.

İkinci qrupa hərbi münaqişələr dövründə insan hüquqlarının müdafiəsi haqqında beynəlxalq konvensiyalar daxil olunur. Buraya müharibənin qanunları və adətləri haqqında 1899 və 1907-ci illər Haaqa konvensiyalarının ayrı-ayrı maddələri, həmçinin müharibə qurbanları haqqında 1949-cu il dörd Cenevrə konvensiyası və 1977-ci ildə qəbul olunmuş onlara Əlavə protokollar aid olunur.

Nəhayət, üçüncü qrupu həm dinc vaxtda, həm də hərbi münaqişələr dövründə insan hüquqlarının cinayətkarına pozulmasına görə məsuliyyəti tənzimləyən beynəlxalq sənədlər təşkil edir. Bu qrupa əsasən Nyunberq nizamnaməsi, Nyunberq və Tokioda Beynəlxalq hərbi tribunalların hökmləri, genosid cinayətinin qarşısının alınması və ona görə cəza haqqında Konvensiya, hərbi cinayətlərə və bəşəriyyətə qarşı cinayətlərə görə köhnəlik müddətinin tətbiq edilməsi haqqında Konvensiya və

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığın artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

aparteid cinayətinin qarşısının alınması və ona görə cəza haqqında Konvensiya, Beynəlxalq cinayət Məhkəməsinin statusu daxil edilir.

İnsan hüquqlarının beynəlxalq müdafiəsi mexanizmində Birləşmiş Millətlər Təşkilatı böyük rol oynayaraq özünün müvafiq əsas və köməkçi orqanları vasitəsilə bu sahədə bir sıra səlahiyyətlər və funksiyalar yerinə yetirir və onlar da olduqca müxtəlifdir. Belə ki, həmin orqanlar təkliflər, tövsiyələr qəbul edir, beynəlxalq konfranslar çağırır, konvensiya layihələri hazırlayır, tədqiqatlar aparır, ayrı-ayrı ölkələrə məsləhət xarakterli və texniki köməklik göstərir. Eyni zamanda bu orqanlar vasitəsilə BMT özünün Nizamnaməsinə və Beynəlxalq müqavilələrə görə dövlətlər tərəfindən götürülmüş öhdəliklərə riayət olunmasına nəzarət funksiyalarını da yerinə yetirir. Ümumiyyətlə, BMT-nin bütün əsas və köməkçi orqanları bu və ya digər dərəcədə insan hüquqları məsələləri ilə məşğul olurlar.

İnsan hüquqları və azadlıqlarına ümumi hörmət və riayət olunmasına təsir etmək funksiyasının yerinə yetirilməsinə görə BMT Nizamnaməsinin 60-cı maddəsinə müvafiq olaraq məsuliyyət onun əsas orqanları olan Baş Məclisin və onun rəhbərliyi altında işləyən İqtisadi və Sosial Şuranın üzərinə düşür. İqtisadi və sosial Şuranın bu sahədə səlahiyyətləri BMT Nizamnaməsinin 62-ci maddəsi ilə müəyyən olunur: "Şuraya hamı

üzün insan hüquqları və əsas azadlıqlara hörmət və riayət olunmasını həvəsləndirmək məqsədilə tövsiyələr hazırlamaq, ... Baş Məclisə təqdim etmək üçün səlahiyyətlərinə daxil olan məsələlər üzrə konvensiya layihələri işləmək səlahiyyətləri verilir. Bundan başqa yene 13-cü maddənin 4-cü bəndinə görə İqtisadi və Sosial Şuraya, həmçinin BMT-nin müəyyən etdiyi qaydalara uyğun olaraq öz səlahiyyətlərinə daxil olan məsələlər üzrə beynəlxalq konfranslar çağırmaq səlahiyyəti verilir.

V.A.Kartaşkin yazır ki, BMT-nin köməkçi orqanlarından 1946-cı ildə İqtisadi və Sosial Şura tərəfindən yaradılmış insan hüquqları üzrə Komissiyanın xüsusi rolunu qeyd etmək lazımdır. Komissiya insan hüquqları sahəsində tədqiqatlar aparır, tövsiyələr hazırlayır, İqtisadi və Sosial Şuraya informasiya təqdim edir, onun digər tapşırıqlarını yerinə yetirir. Aparılan tədqiqatların nəticələri hazırda 53 dövlətin nümayəndələrindən ibarət olan BMT İnsan Hüquqları Komissiyasının funksiyaları olduqca müxtəlif olmaqla insan hüquqları sahəsində dövlətlərarası münasibətlər inkişaf etdikcə və bu sahədə çoxlu problemlər yaranması ilə əlaqədar daha da genişlənir, Komissiya tərəfindən müxtəlif xarakterli qərarların qəbul olunması üçün əsas olur.

Vahid ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru